

ชุมชนโบราณเมืองเพ็ญและพระธาตุนางเพ็ญ อำเภอเพ็ญ จังหวัดอุดรธานี

ธีระวัฒน์ แสนคำ

นักวิชาการอิสระ

Mueang Pheng Ancient Community and Phra That Nang Phen in Phen District, Udon Thani Province

Teerawatt Sankom

Independent Scholar

Article Info : Research Article

Article History : Received 11 July 2023

: Revised 13 August 2023

: Accepted 21 August 2023

Corresponding Author : Teerawatt Sankom

E-mail Address : jmhr2020teera@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับชุมชนโบราณเมืองเพ็ญ และความเป็นมา ศิลปกรรม และความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับพระธาตุนางเพ็ญ วัดเกาะแก้ว อำเภอเพ็ญ จังหวัดอุดรธานี จากการศึกษาพบว่า เมืองเพ็ญเป็นชุมชนโบราณที่อยู่ในลุ่มน้ำเพ็ญ ท้องที่อำเภอเพ็ญ จังหวัดอุดรธานี สันนิษฐานว่าเมืองเพ็ญเป็นเมืองขนาดเล็กในวัฒนธรรมล้านช้าง มีศูนย์กลางของชุมชนเมืองอยู่บริเวณบ้านเพ็ญและวัดเกาะแก้ว ซึ่งเป็นที่ประดิษฐานพระธาตุนางเพ็ญ ซึ่งมีลักษณะสถาปัตยกรรมเป็นเจดีย์ทรงปราสาทยอดในผังย่อมุมไม้สิบสองตามอย่างศิลปะลาวไม่ปรากฏข้อมูลประวัติการสร้างที่แน่ชัด กำหนดอายุราวพุทธศตวรรษที่ 24 - 25 เป็นพระธาตุที่มีความศักดิ์สิทธิ์จึงได้รับความศรัทธาอย่างมาก ชาวบ้านเชื่อว่าพระธาตุนางเพ็ญเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ของเมืองเพ็ญ โดยมีนิทานพื้นบ้านเรื่องนางเพ็ญเป็นมุขปาฐะที่อธิบายความเป็นมาของเมืองเพ็ญและพระธาตุนางเพ็ญ

คำสำคัญ : เมืองเพ็ญ, พระธาตุนางเพ็ญ, ประวัติศาสตร์, ศิลปกรรม, ความเชื่อ

Abstract

This article is aimed to study the story of the ancient community of Muang Peng and to study the history of art and Beliefs related to Phra That Nang Phen, Wat Koh Kaew, Phen District, Udon Thani Province. The study found that Muang Peng is an ancient community in the Phen River basin, Phen District, Udon Thani Province. It is assumed that Muang Peng is a small town in Lan Xang culture. There is the center of the community in the area of Ban Phen and Wat Koh Kaew, where Phra That Nang Phen is enshrined, a pagoda in the shape of a spire in the twelve wooden recesses in the Lao art style. It does not show the exact history of creation. The age is around from the 24th - 25th Buddhist century. It is highly faithful holy relic among Buddhists . The villagers believe that Phra That Nang Phen is related to the history of Muang Peng. Nang Phen is oral history

faithfully told as a folk tale through generations to explain the background of Muang Peng and Phra That Nang Phen.

Keywords : Mueang Pheng Ancient Community, Phra That Nang Phen, History, Art, Belief

บทนำ

แม้ว่าบริเวณที่ตั้งศูนย์กลางทางการเมืองการปกครองของจังหวัดอุดรธานีจะเป็นพื้นที่ที่ถูกตั้งขึ้นเป็นชุมชนใหม่บริเวณบ้านหมากแข้งในช่วงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) แต่พื้นที่โดยรอบศูนย์กลางตัวเมืองอุดรธานีก็ปรากฏชุมชนโบราณกระจายอยู่ในบริเวณใกล้เคียงในที่ราบลุ่มน้ำห้วยหลวงและลำห้วยสาขา ในขณะเดียวกันตามพื้นที่อำเภอต่าง ๆ ก็มีชุมชนโบราณทั้งในระดับเมืองและระดับหมู่บ้านกระจายอยู่ทั่วทุกอำเภอเช่น เมืองหนองหานน้อย เมืองพาน เมืองกุมภวาปี เป็นต้น ในบริเวณชุมชนโบราณเหล่านี้มักจะปรากฏโบราณวัตถุสถาน โดยเฉพาะร่องรอยการก่อสร้างถาวรวัตถุทางพระพุทธศาสนา เช่น วิหาร โบสถ์หรือสิม พระธาตุ และพระพุทธรูป เป็นต้น ซึ่งมีความน่าสนใจอย่างมากต่อการศึกษาประวัติศาสตร์ โบราณคดีและศิลปกรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระธาตุโบราณองค์ต่างๆ ซึ่งถือว่าเป็นปูชนียสถานที่ชาวบ้านในแต่ละท้องถิ่นให้ความเคารพนับถือ

เมืองเพ็ญหรือเมืองเพ็ญเป็นอีกเมืองหนึ่งที่ปรากฏข้อมูลว่าเป็นชุมชนโบราณที่อยู่ในท้องที่อำเภอเพ็ญ จังหวัดอุดรธานี ซึ่งมีพระธาตุนางเพ็ญ ซึ่งประดิษฐานอยู่ภายในวัดเกาะแก้ว บ้านเพ็ญ ตำบลเพ็ญ อำเภอเพ็ญ จังหวัดอุดรธานี เป็นหลักฐานสำคัญที่ถูกอธิบายเรื่องราวความเป็นมาสัมพันธ์กับประวัติศาสตร์เมืองเพ็ญ ทั้งยังเป็นเจดีย์โบราณที่

ชาวบ้านในเขตอำเภอเพ็ญและใกล้เคียงให้ความนับถือศรัทธาเป็นอย่างมาก แต่เรื่องราวของเมืองเพ็ญและพระธาตุนางเพ็ญกลับไม่ได้รับการศึกษาในเชิงวิชาการด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดีและประวัติศาสตร์ศิลปะมากนัก ผู้เขียนจึงเห็นว่าเรื่องราวของเมืองเพ็ญและพระธาตุนางเพ็ญควรที่จะได้รับการศึกษาทางด้านประวัติศาสตร์ ศิลปกรรมและความเชื่อที่เกี่ยวข้องอย่างเป็นระบบ เพื่อเผยแพร่ให้เป็นที่รับรู้อย่างกว้างขวาง

การศึกษาครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับชุมชนโบราณเมืองเพ็ญ และความเป็นมา ศิลปกรรม และความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับพระธาตุนางเพ็ญ วัดเกาะแก้ว อำเภอเพ็ญ จังหวัดอุดรธานี โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยทางด้านประวัติศาสตร์ และประวัติศาสตร์ศิลปะ โดยใช้ข้อมูลเอกสารบันทึกข้อมูลทางประวัติศาสตร์และข้อมูลภาคสนามเพื่อใช้ในการศึกษาครั้งนี้ อันเป็นการเผยแพร่องค์ความรู้ทางด้านประวัติศาสตร์และศิลปกรรมท้องถิ่นให้ประชาชนทั่วไปได้ศึกษาเรียนรู้ และนำไปสู่ความก้าวหน้าทางวิชาการด้านประวัติศาสตร์และศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่นจังหวัดอุดรธานีต่อไป ทั้งยังสามารถใช้เป็นคู่มือในการประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนา ประวัติศาสตร์และศิลปวัฒนธรรมในพื้นที่จังหวัดอุดรธานีได้อีกด้วย

ชุมชนโบราณเมืองเพ็ญแห่งลุ่มน้ำเพ็ญ

ลุ่มน้ำเพ็ญเป็นลุ่มน้ำสาขาที่เชื่อมโยงกับลุ่มน้ำสวย และเป็นลุ่มน้ำที่แบ่งเขตจังหวัดอุดรธานีกับหนองคายออกจากกัน พื้นที่ราบลุ่มน้ำเพ็ญส่วนใหญ่จะอยู่ในท้องที่อำเภอเพ็ญทางตอนเหนือ ซึ่งต่างจากพื้นที่อำเภอเพ็ญทางตอนใต้และตะวันออกที่เป็นที่ราบลุ่มน้ำห้วยหลวง ดังนั้น พื้นที่ราบลุ่มลุ่มน้ำเพ็ญจึงมีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของพื้นที่ซึ่งสันนิษฐานว่าน่าจะเกี่ยวข้องกับชุมชนโบราณเมืองเพ็ญ ซึ่งมีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ร่วมกับชุมชนโบราณใน

พื้นที่ราบลุ่มน้ำห้วยหลวง อันมีเมืองปากห้วยหลวงเป็นเมืองสำคัญที่ตั้งอยู่บริเวณปากห้วยหลวง อำเภอโพนพิสัย จังหวัดหนองคาย แต่เรื่องราวพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของเมืองเพ็ญก็ปรากฏหลักฐานน้อยมาก และที่ผ่านมาระยะเมืองเพ็ญก็ถูกนำเสนอผ่านเรื่องเล่านิทานพื้นบ้าน จึงทำให้ยากที่จะเชื่อถือเป็นหลักฐานข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ได้ เรื่องราวทางประวัติศาสตร์และการมีอยู่จริงของเมืองเพ็ญจึงค่อนข้างคลุมเครือมาโดยตลอด

ภาพประกอบที่ 1 แผนที่แสดงตำแหน่งที่ตั้งวัดเกาะแก้ว ซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นศูนย์กลางของเมืองเพ็ญ

ชื่อ “เมืองเพ็ญ” ปรากฏในเรื่องเล่าของชาวอำเภอพะนังว่าเป็นชื่อเดิมของ “เมืองเพ็ญ” ซึ่งเป็นเมืองที่อยู่ของนางเพ็ญตามนิทานมุขปาฐะของท้องถิ่น ซึ่งเล่าสืบทอดกันมาว่า พระวรพิตดาหรือพระวรพิลา เป็นเชื้อพระวงศ์ของเมืองหลวงพระบางได้อพยพผู้คนมาสร้างเมืองใหม่อยู่บนที่ดอนใกล้แม่น้ำ มีการสร้างกำแพงล้อมรอบตัวเมืองอย่างมั่นคงแข็งแรง พร้อมทั้งขุดคลองล้อมรอบกำแพงเมืองอีกชั้นหนึ่ง เพื่อป้องกันการรุกรานจากข้าศึกยามมีภัยสงคราม บริเวณตัวเมืองดังกล่าวนี้ปัจจุบันคือวัดเกาะแก้ว บ้านเพ็ญ และฝั่งน้ำห้วยสองคอนได้สร้างโรงช้างและโรงม้าเอาไว้ พร้อมทั้งได้สร้างวัดขึ้นอีกหลายแห่งภายในเมือง เช่น วัดโนนยายกาน วัดโนนพอกวัดบ้านหนองเป็ด วัดโพธิ์เรียง เป็นต้น นอกจากนี้ ยังมีการขุดคูเมืองอีกชั้นกั้นทางทิศตะวันออก โค้งอ้อมมาทางทิศใต้มาจรดข้างโรงเรียนเพ็ญ ประชาชนในท้องถิ่นปัจจุบันบริเวณดังกล่าวนี้มีต้นมันปลา (ต้นกันเกรา) ขึ้นอย่างหนาแน่นจนชาวบ้านเรียกว่า “คูมันปลา” ในระหว่างที่พระวรพิตดาสร้างเมืองใหม่ขึ้นนั้นเป็นช่วงที่นางจันทรา ผู้เป็นมเหสีตั้งครุฑแก้วจนจะคลอดพอดี เมื่อถึงวันเพ็ญเดือน 7 นางจันทราได้คลอดบุตรเป็นหญิง สร้างความโสมนัสให้แก่เจ้าเมืองเป็นอย่างยิ่ง เจ้าเมืองเห็นเป็นศุภมงคลฤกษ์จึงตั้งชื่อว่า “นางเพ็ง” และเพื่อเป็นอนุสรณ์แก่การสร้างเมืองใหม่ที่เพ็งสร้างเสร็จจึงขนานนามเมืองนี้ว่า “เมืองเพ็ง” ต่อมาได้เรียกชื่อเปลี่ยนจาก “เพ็ง” เป็น “เพ็ญ” ตามรูปแบบการเขียนภาษาไทยมาตรฐาน แต่ก็ยังคงความหมายไว้เหมือนเดิม (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุฯ, 2544: 88)

คำว่า “เพ็ง” กับ “เพ็ญ” มีความหมายเดียวกัน คำว่า “เพ็ง” ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 อธิบายว่าเป็นคำวิเศษณ์ หมายถึง เต็ม เช่น วันเพ็ง (เลื่อนมาจาก เพ็ญ)

(ราชบัณฑิตยสถาน, 2556: 844) ซึ่งมีความหมายเดียวกันกับคำว่า “เพ็ญ” ซึ่งก็เป็นคำวิเศษณ์ หมายถึง เต็ม แต่คำว่าเพ็ญนั้นมีที่มาจากคำว่า “เพญ” ในภาษาเขมร (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556: 845) ในความหมายของคนท้องถิ่น คำว่า “เพ็ง” และ “เพ็ญ” มีความหมายเดียวกันคือ วันขึ้น 15 ค่ำ ที่พระจันทร์เต็มดวง

จากเอกสารจดหมายเหตุรายงานราชการทัพเมืองเวียงจันทน์ ฉบับที่ 14 ซึ่งเป็นเอกสารรายงานราชการสงครามระหว่างราชสำนักสยามกับราชสำนักเวียงจันทน์ หรือศึกเจ้าอนุวงศ์ที่เกิดขึ้นระหว่าง พ.ศ. 2369 - 2371 ถือเป็นหลักฐานประวัติศาสตร์ชิ้นสำคัญที่ยืนยันถึงการมีอยู่จริงของเมืองเพ็ง รายงานราชการทัพเมืองเวียงจันทน์ฉบับนี้แม่ทัพสยามส่งลงไปยังราชสำนักสยาม ที่กรุงเทพมหานคร เมื่อ พ.ศ. 2371 กล่าวถึงการโจมตีทัพพระยาเชียงสาที่ไม่ยอมสวามิภักดิ์ซึ่งตั้งอยู่ที่บ้านโพนเชียงหวัง ของกองทัพพระยาเพชรพิไชย พระยาเกษตร และพระยาอัสสุหาเรืองเดช ในครั้งนั้นปรากฏความในเอกสารรายงานทัพว่ามีทัพกองกำลังตั้งอยู่ที่เมืองเพ็งยกมาช่วยพระยาเชียงสา ความว่า

“ครั้นจดหมายลงมาแล้วก็โปรดให้ทำพระเจดีย์แล้วจึงเชิญพระเสิมซึ่งอยู่วัดยอดเข้าแก้วมาบังจุไว้ในพระเจดีย์ปราบเวียง ได้ทรงทราบว่าย้ายพระยาเชียงสาตั้งแขวงอยู่ที่บ้านโพนเชียงหวังไม่มาสวามิภักดิ์ จึงโปรดให้ลงพระราชอาญาถอดเสียจากที่ จึงให้พระยาเพชรพิไชย พระยาเกษตร พระยาอัสสุหาเรืองเดช นายทับนายกองยกไปตีที่บ้ายพระยาเชียงสา บ้ายพระยาเชียงสาตั้งอยู่ที่บ้านโพนเชียงหวัง กองหน้าตีที่บ้ายพระยาเชียงสาแตก กองทัพก็ตามพระยาเชียงสาไป กองกำลังอยู่เมืองเพงยกมาช่วยบ้ายพระยาเชียงสาตัดหลังทัพบายพระยาเพชรพิไชยเข้าไป

พวกกองทัพพระยาเพชรพิไชยไม่รู้ตัวก็ระส่ำระสาย จวนจะเสียที พระยาเพชรพิไชยบุตรหลานญาติพี่น้อง ช่วยกันดันคนกลับหน้ามารบจนถึงตุลุมบอน ภออำย กองคำถูกปืนตาย ทับลาวก็แตกเข้าป่าไปหมด กองทัพ พักพลอยู่ที่นั่นคืนหนึ่ง รุ่งเช้าก็ตามอำยพระยาเชียงสา ไป ครั้นเวลาบ่ายไปทันอำยพระยาเชียงสาที่ห้วยหลวง ได้รับกันอีกครั้งหนึ่ง เสียพระอินทรเดชน้องพระยา เพชรพิไชยถูกปืนตายในที่รบ พระยากำแพงเพชร พระ หทัยถูกปืน แต่หาเปนอันตรายไม่ ทับไทยตีอำยพระยา เชียงสาแตกไปแล้วก็ตั้งมั่นอยู่ที่นั่น ฝ่ายอำยพระยา เชียงสาหนีทัพไทยเลียบริมน้ำโขงลงไปภพทัพพระยาราชสุภาวดีคิดไม่สู้รบ ก็เข้าหาพระยาราชสุภาวดีแล้วก็ กลับมาค่ายหลวง ฝ่ายพระยาราชสุภาวดีตั้งอยู่เมือง ยะโสธรคิดจะยกขึ้นไปตีเมืองจำปาศัก” (จดหมายเหตุ รัชกาลที่ 3 เล่ม 3, 2530: 135)

ข้อความจากเอกสารรายงานราชการทัพ เวียงจันทน์สื่อให้เห็นว่า มีความเป็นไปได้มากกว่า ศูนย์กลางของเมืองนี้จะเป็นบริเวณโบราณสถานแห่ง ใดแห่งหนึ่งในท้องที่อำเภอเพ็ญ จังหวัดอุดรธานีเพราะ บ้านโพนเชียงหวังที่ปรากฏในเอกสารรายงานราชการ ทัพเมืองเวียงจันทน์ สันนิษฐานว่าปัจจุบันคือบ้านเชียง หวาง ตำบลเชียงหวาง อำเภอเพ็ญ จังหวัดอุดรธานี และห้วยหลวงที่ปรากฏในเอกสารรายงานราชการทัพ ก็คือลำน้ำห้วยหลวงซึ่งก็ไหลผ่านท้องที่อำเภอเพ็ญ จังหวัดอุดรธานี พระยาเชียงสาคงหนีจากบ้านโพน เชียงหวังแล้วมุ่งหน้าไปทางตะวันออกจึงจะเจอห้วย หลวง และทัพกองคำซึ่งตั้งอยู่เมืองเพ็งได้ยกมาช่วย

พระยาเชียงสา โดยโจมตีทัพพระยาเพชรพิไชยใน ระหว่างทางขณะตามโจมตีพระยาเชียงสา ดังนั้น ตำแหน่งที่ตั้งของเมืองเพ็งจึงน่าจะอยู่ระหว่างบ้าน เชียงหวางกับลำน้ำห้วยหลวง เมื่อพิจารณาจากบริบท ทางประวัติศาสตร์และลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ อำเภอเพ็ญในปัจจุบัน จึงสามารถสันนิษฐานได้ว่า ตำแหน่งที่ตั้งของเมืองเพ็งน่าจะอยู่ในเขตบ้านเพ็ญ ตำบลเพ็ญ อำเภอเพ็ญ จังหวัดอุดรธานี ด้วยสอดคล้อง กันทั้งตำแหน่งที่ตั้งและชื่อบ้านนามเมือง

นอกจากนี้ยังปรากฏชื่อ “สมเด็จพระสังฆราชาเจ้า วัดหมื่นเพ็ง” ที่จารึกฐานพระพุทธรูปสำริดองค์หนึ่งที พบอยู่ภายในวัดศรีเจริญโพนบก ตำบลบ้านธาตุ อำเภอเพ็ญ ซึ่งมีเป็นโบราณสถานที่อยู่ห่างจากบ้าน เพ็ญไปทางทิศตะวันตกราว 7 กิโลเมตร และน่าจะมี ความสัมพันธ์กับสถานะความเป็นเมืองของชุมชน โบราณเมืองเพ็ง ซึ่งธนายุทธ อุณศรี ได้ทำการปริวรรต จารึกทั้งหมด ความว่า

“สังฆราช 27 ตัว ปีกาบสี เเดิน 3 แรม 13 คำ วัน 5 พระมหาสิมมาลเจ้ามีสัตถาสร้างพระทององค์นี้ไว้ กับวัดคอนเหล็ก เล่าได้สะนาหมื่นพร้อมพี่น้องกับ ลูกหลานทั้งมวล ให้เวนข้อยพระทองเจ้าองค์นี้เท่า 5 พันวสา ไผอย่าม้างอย่าริดคำเราเสีย ผิผู้ใดหากมาม้าง คำเราเสียให้มันไปไหม้อบายทั้ง 4 ภายในมีสมเด็จจ สังฆราชาเจ้าวัดหมื่นเพ็ง เป็นประธานเจ้าขนาน ประคต ผู้เขียนหนังสือ” (ธีระวัฒน์ แสนคำ, 2565: 50)

ภาพประกอบที่ 2 พระพุทธรูปสำริด วัดศรีเจริญโพนบก ตำบลบ้านธาตุ อำเภอเพ็ญ ซึ่งมีจารึกเกี่ยวกับการสร้างที่ฐาน
ที่มา: (พงศ์คานต์ หลินกาญจนบุตร)

จากข้อความในจารึกสามารถสรุปความได้ว่า พระพุทธรูปองค์นี้ สร้างเมื่อจุลศักราช 1027 ตรงกับ พ.ศ. 2208 รัชสมัยของพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราช แห่งอาณาจักรล้านช้าง หากพระพุทธรูปไม่ได้ถูกเคลื่อนย้ายมาจากที่อื่น วัดศรีเจริญโพชนกเดิมนั้นแต่เดิมก็คงมีชื่อว่า “วัดคอนเหล็ก” ตามชื่อที่ปรากฏในจารึกฐานพระพุทธรูปดังกล่าว และชุมชนโบราณบ้านธาตุซึ่งอยู่บริเวณเดียวกันกับวัดศรีเจริญโพชนกก็น่าจะเป็นส่วนหนึ่งในเขตปกครองของเมืองเพ็ง

จารึกฐานพระพุทธรูปสำริดองค์นี้จึงเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่สำคัญที่ทำให้เห็นความสัมพันธ์ของชุมชนโบราณในกลุ่มน้ำเพ็ญผ่านกิจกรรมทางศาสนา และสะท้อนให้เห็นถึงความมีอยู่ของชุมชนโบราณระดับเมืองขนาดเล็กในพื้นที่ลุ่มน้ำเพ็ญแห่งนี้ด้วย ส่วนบริเวณวัดศรีเจริญโพชนกนั้นนอกจากมีกลุ่มพระธาตุโบราณแล้ว ภายในโบสถ์ยังเป็นประดิษฐานพระพุทธรูปปูนปั้น ปางมารวิชัย ศิลปะล้านช้างขนาดใหญ่ และมีศิลาจารึกที่ตัวอักษรค่อนข้างเลือน 1 หลัก ซึ่งล้วนแต่สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของที่ราบลุ่มน้ำเพ็ญในอดีตได้เป็นอย่างดี

จากหลักฐานและข้อมูลต่างๆ เท่าที่ปรากฏ มีความเป็นไปได้ว่าบริเวณรอบวัดเกาะแก้วซึ่งเป็นศาสนสถานสำคัญของบ้านเพ็ญ อาจเคยเป็นศูนย์กลางของชุมชนโบราณที่ชื่อว่า “เมืองเพ็ง” เนื่องจากภายในวัดเจดีย์โบราณซึ่งสันนิษฐานว่าอาจเป็นเจดีย์สำคัญประจำเมืองที่ชื่อว่า “พระธาตุนางเพ็ญ” เป็นศูนย์กลางของเรื่องเล่าในท้องถิ่นเกี่ยวกับตำนานเมืองเพ็ญหรือตำนานนางเพ็ญ และมีความเป็นไปได้ว่าชื่อ “วัดหมื่นเพ็ง” ในจารึกฐานพระพุทธรูปสำริดที่พบภายในวัดศรีเจริญโพชนกอาจจะเป็นวัดเดียวกันกับวัดเกาะแก้วในปัจจุบัน เนื่องจากเป็นวัดเก่าแก่ศูนย์กลางของชุมชนโบราณบ้านเพ็ญ มีโบราณสถานสำคัญและมี

อายุการสร้างที่ใกล้เคียงกับกลุ่มโบราณสถานวัดศรีเจริญโพชนก และวัดนี้ก็เป็นที่อยู่ของสมเด็จพระสังฆราชาหรือประมุขฝ่ายสงฆ์ประจำเมืองเพ็งด้วย

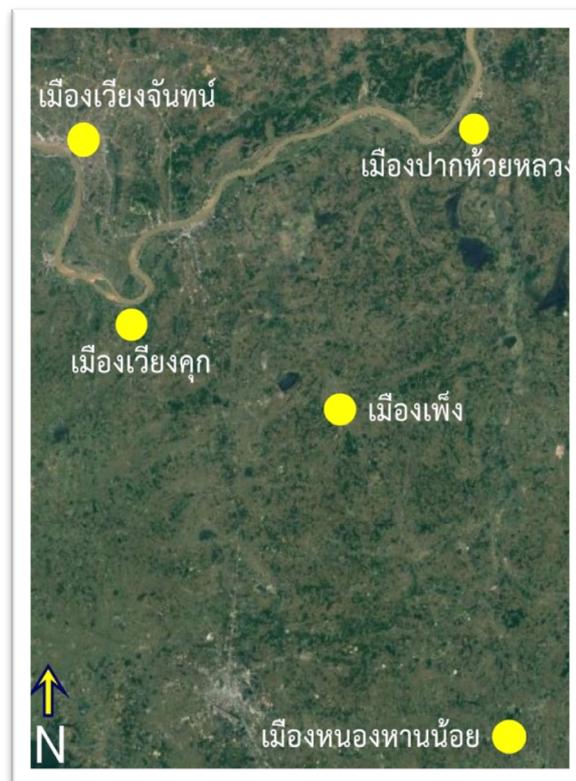
ในขณะเดียวกันชื่อ “หมื่นเพ็ง” อาจจะมี ความเกี่ยวข้องกับหรือสัมพันธ์กับยศหรือตำแหน่งเจ้าเมืองเพ็งที่ได้รับพระราชทานจากพระมหากษัตริย์ล้านช้างดังนั้น วัดหมื่นเพ็งจึงน่าจะเป็นวัดที่หมื่นเพ็ง เจ้าเมืองเพ็ง เป็นผู้สร้างขึ้นเพื่อให้เป็นวัดสำคัญประจำเมืองเพ็งก็เป็นได้ ในขณะเดียวกันยศของเจ้าเมืองเพ็งที่เป็นเพียง “หมื่นเพ็ง” ยังสะท้อนให้เห็นสถานะของเมืองเพ็งว่าเป็นเมืองขนาดเล็กและไม่มีความสำคัญในสายตาของราชสำนักล้านช้างมากนักอีกด้วย

เมืองเพ็งคงเป็นเมืองขนาดเล็กภายใต้การปกครองของอาณาจักรล้านช้างที่ก่อตัวความเป็นเมืองขึ้นเมื่อราวพุทธศตวรรษที่ 22 - 23 ซึ่งเป็นช่วงที่อาณาจักรล้านช้างมีความรุ่งเรืองทางด้านเศรษฐกิจและเกิดการขยายตัวของบ้านเมืองตามที่ราบลุ่มต่างๆ สองฝั่งแม่น้ำโขง (โยชียูกิ มาซุฮารุ, 2546: 49-138) สอดคล้องกับปีศักราชในจารึกฐานพระพุทธรูปสำริดวัดศรีเจริญโพชนกที่สร้างเมื่อ พ.ศ. 2208 อันเป็นช่วงที่บ้านเมืองในลุ่มน้ำโขงภายใต้อาณาจักรล้านช้างขยายตัวอย่างมาก ดังจะเห็นได้ว่ามีบ้านเมืองเกิดขึ้นอย่างมากตามที่ราบลุ่มน้ำสาขาน้ำของแม่น้ำโขง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเขตลุ่มน้ำห้วยหลวงซึ่งอยู่ใกล้กับลำน้ำเพ็ญ เช่น ชุมชนโบราณบริเวณวัดพระธาตุนางเพ็ญ ตำบลนาบัว อำเภอเพ็ญ ซึ่งพบจารึกที่ทำขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2124 มีใจความกล่าวถึงพระบรมราชโองการของพระมหากษัตริย์แห่งอาณาจักรล้านช้างพระองค์หนึ่งพระราชทานที่ดินให้แก่วัดป่าหนาด (สำนักศิลปากรที่ 9 ขอนแก่น, 2556: 50-57) เป็นต้น

เมื่อพิจารณาจากลักษณะทางกายภาพ เมืองเพ็งอาจเป็นเมืองขนาดเล็กที่ตั้งอยู่กลางระหว่างเมือง

ใหญ่ 3 เมือง คือ เมืองเวียงคุกซึ่งมีศูนย์กลางอยู่ที่ปากห้วยคุก เขตตำบลเวียงคุก อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย เมืองปากห้วยหลวงซึ่งมีศูนย์กลางอยู่ที่ปากห้วยหลวง เขตอำเภอโพนพิสัย จังหวัดหนองคาย กับเมืองหนองหานน้อย ซึ่งมีศูนย์กลางอยู่ที่บริเวณตัวอำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานีในปัจจุบัน โดยราชสำนักล้านช้างอาจตั้งเมืองเพ็งขึ้นมาเพื่อมี

หน้าที่ควบคุมดูแลชุมชนที่อยู่ในบริเวณที่ราบลุ่มน้ำเพ็ญและลุ่มน้ำห้วยหลวงตอนกลางบางส่วน ซึ่งบริเวณนี้อยู่ห่างไกลจากศูนย์กลางของเมืองใหญ่ทั้งสามเมือง และมีชุมชนกระจายอยู่ค่อนข้างหนาแน่น อาจทำให้ดูแลผู้คนและควบคุมการเก็บส่วยไม่ทั่วถึงก็เป็นได้

ภาพประกอบที่ 3 แผนที่แสดงตำแหน่งที่ตั้งเมืองโบราณสำคัญที่อยู่ใกล้เคียงกับเมืองเพ็ง

เมืองเพ็งคงมีผู้คนอยู่อาศัยสืบเนื่องเรื่อยมาจนถึง พ.ศ. 2369- 2371 ซึ่งชุมชนต่าง ๆ ในลุ่มแม่น้ำโขงและบริเวณใกล้เคียงล้วนแต่ได้รับผลกระทบจากสงครามศึกเจ้าอนุวงศ์เนื่องจากในสงครามดังกล่าวได้มีการกวาดต้อนผู้คนตามหัวเมืองลาวในเขตปกครองของเวียงจันทน์ลงไปอยู่ตามบ้านเมืองในลุ่มแม่น้ำ

เจ้าพระยาจำนวนมาก (บังอร ปิยะพันธุ์, 2541: 52-67) อีกทั้งเมืองเพ็งก็เป็นอีกเมืองหนึ่งที่อยู่ในพื้นที่สงครามและเป็นที่ตั้งทัพของทหารเวียงจันทน์ดังปรากฏความในเอกสารราชการทัพเมืองเวียงจันทน์ดังที่กล่าวมาแล้ว ผู้คนชาวเมืองคงมีทั้งถูกกวาดต้อน

และหลบหนีไปยังสถานที่ต่าง ๆ จนทำให้บ้านเมือง
และศาสนสถานถูกทิ้งร้าง

ภายหลังสงครามสงบ เหตุการณ์บ้านเมือง
เป็นปกติในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 24 คงมีผู้คนเริ่ม
กลับเข้ามาตั้งถิ่นฐานในเขตเมืองเพ็ญเก่าเพิ่มมากขึ้น
เนื่องจากเป็นที่ราบลุ่มมีความอุดมสมบูรณ์ เหมาะแก่

การเพาะปลูก ด้วยความหมายคำว่า “เพ็ญ” กับ
“เพ็ญ” เหมือนกันและออกเสียงใกล้เคียงกัน ประกอบ
ความทรงจำของผู้คนในพื้นที่และผ่านไปมาในยุคหลัง
จึงทำให้มีการเรียกชื่อว่า “บ้านเพ็ญ” แทนชื่อ “บ้าน
เพ็ญ” หรือ “เมืองเพ็ญ” ดังที่ปรากฏในปัจจุบัน

เรื่องเล่ามุขปาฐะความเป็นมาของพระธาตุนางเพ็ญ

พระธาตุนางเพ็ญประดิษฐานอยู่ภายในวัด
เกาะแก้ว ตำบลเพ็ญ อำเภอเพ็ญ โดยวัดนี้ตั้งอยู่บน
เนินดินที่มีน้ำล้อมรอบในลักษณะคล้ายกับเกาะกลาง
ลำน้ำเพ็ญ ภายในบริเวณวัดเกาะแก้วมีโบราณสถาน
สำคัญ คือ พระธาตุนางเพ็ญ และซากฐานโบสถ์
โบราณ ซึ่งปัจจุบันได้มีการสร้างโบสถ์หลังใหม่ครอบ

ทับ นอกจากนี้ ยังเคยมีการขุดพบพระพุทธรูปสำริด
ศิลปะล้านช้าง ขนาดหน้าตักกว้าง 3 - 7 นิ้วหลายองค์
ส่วนใหญ่สูญหาย และมีบางส่วนเก็บรักษาอยู่ภายใน
วัดเกาะแก้ว (พระครูรัตนทีพานุรักษ์, สัมภาษณ์ : 12
สิงหาคม 2565)

ภาพประกอบที่ 4 พระธาตุนางเพ็ญ วัดเกาะแก้ว จากภาพถ่ายเก่ายุค 2510

ที่มา: (เอนก นาวิกมูล และธงชัย ลิขิตพรสวรรค์, 2565: 90)

พระธาตุนางเพ็ญเป็นปูชนียสถานเก่าแก่ คู่บ้านคู่เมืองของชาวอำเภอเพ็ญ (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุฯ, 2544: 69) ไม่ปรากฏหลักฐานเกี่ยวกับการสร้างที่ชัดเจน แต่มีนิทานพื้นบ้านเรื่อง “นางเพ็ญ” ที่เป็นเรื่องเล่ามุขปาฐะ อธิบายความเป็นมาของเจดีย์โบราณภายในวัดเกาะแก้ว มุขปาฐะมีหลายสำนวน ส่วนใหญ่จะแตกต่างกัน เฉพาะชื่อบุคคลและชื่อเมืองที่เกี่ยวข้อง แต่มีเนื้อเรื่องที่สอดคล้องกันดังนี้

บริเวณบ้านเพ็ญ เดิมเป็นเมืองโบราณเมืองหนึ่งชื่อเมืองเพ็ญ สร้างขึ้นพร้อมกับเมืองหนองคาย เมืองบาง เมืองกมุทธาสัย เมืองหนองหาน เมืองปะโค เมืองเวียงคุก เมืองเหล่านี้มีเจ้าปกครอง เมืองเพ็ญแต่เดิมชื่อ “เมืองหนองเป็ดโพธิ์เวียง” ซึ่งตรงต่อเมืองหนองคาย ต่อมา นางจันทรา มเหสีของพระวรวปิตตา (บ้างก็ว่าพระวรวปิตา) เจ้าเมืองหนองเป็ดโพธิ์เวียงได้คลอดบุตรเป็นหญิงมีรูปร่างสวยงามประดุจพระจันทร์วันเพ็ญ จะหาธิดาเมืองใดจะงามเทียบเท่า จึงตั้งชื่อว่า “นางเพ็ง” หรือ “นางเพ็ญ” เมื่อนางเพ็ญเติบโตเป็นสาวก็ยิ่งงดงาม เป็นรำลือไปถึงเมืองต่าง ๆ ที่อยู่ใกล้เคียงต่างก็อยากได้เป็นลูกสะใภ้หรือได้เป็นภรรยา

ขณะนั้น มีเจ้าชายชัตติยะราช จากเมืองฝายเหนือหรือเมืองบาง เป็นผู้มีความปรีชาสามารถและมีรูปโฉมงดงามเป็นที่รักใคร่นับถือของราษฎร เป็นผู้ช่วยว่าราชการเมืองแทนบิดา ส่วนเมืองอันทะปัตถานคร (เมืองหนองหานน้อย) เจ้าเมืองมีบุตรชื่อเจ้าชายเชียงงาม และเมืองภูเงิน (เมืองกมุทธาสัย) ก็มีท้าวไชยเสนะ ทั้งสามเมืองต่างก็ได้จัดแจงเครื่องบรรณาการมาสู่ขอนางเพ็ญ เป็นเหตุให้พระวรวปิตตาอยู่ยากใจมาก เจ้าเมืองทั้งสามได้ยกกองทัพมาล้อมหนองเป็ดโพธิ์

เวียงไว้ ถ้าจะตกลงรับหมั้นฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งก็เกรงอีกสองเมืองจะทำสงครามแย่งชิงนางเพ็ญให้ได้ พระวรวปิตตาได้ปรึกษาหารือดูว่าจะเอาเมืองใดเป็นลูกเขย นางจันทราจึงลงความเห็นว่ามีอำนาจมากก็เลือกเมืองนั้น

ส่วนนางเพ็ญผู้เป็นธิดาไม่เห็นด้วย ถ้านางเพ็ญเป็นภรรยาของอีกฝ่ายหนึ่ง สองเมืองก็จะยกทัพเข้าโจมตีเป็นที่เดือดร้อนแก่ราษฎรต้องล้มตายลงเป็นจำนวนมาก นางจึงขอพลีชีพไม่ยอมแต่งงานกับใคร เมื่อคิดเช่นนั้น พระวรวปิตตาจึงสั่งให้พี่เลี้ยงนำเสื้อผ้าและทรัพย์สินเงินทองเครื่องใช้ไม้สอยของนางเพ็ญบางกว่านางอ่อนวอนบิดามารดาสร้างเจดีย์ขึ้นตรงหน้าบ้านก่อด้วยอิฐเสริมปูน สูงประมาณ 5 เมตร ให้มีโพรงข้างใน ปิดประตูธาตุนี้ไว้ในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 7 ทำให้กองทัพจากเมืองต่าง ๆ ต้องยกกลับไป ภายหลังจึงมีการเรียกชื่อเมืองนี้ว่า “เมืองเพ็ญ” (เกศณี นระมาตย์, 2556) (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุฯ, 2544: 87-90)

ด้วยเหตุนี้ ในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 7 ของทุกปี ซึ่งเชื่อกันว่าเป็นวันที่นางเพ็ญเสียชีวิต บางสำนวนก็ว่าเป็นวันที่นางเพ็ญเกิด ชาวบ้านเพ็ญจึงพร้อมกันจัดทำบุญบั้งไฟจุดเพื่อเป็นการบูชาดวงวิญญาณของนางเพ็ญ ให้ได้สู่สวรรคตเหมือนกับบั้งไฟที่จุดแล้วลอยขึ้นฟ้าเป็นงานเทศกาลประจำปีของชาวอำเภอเพ็ญตลอดมาทุกวันนี้ (เกศณี นระมาตย์, 2556) นอกจากนี้ยังมีผู้ที่ศรัทธาได้สร้างศาลนางเพ็ญพร้อมรูปปั้นขึ้นมาในบริเวณใกล้เคียงพระธาตุนางเพ็ญภายในวัดเกาะแก้ว เพื่อเป็นที่สักการบูชาของชาวอำเภอเพ็ญและผู้ที่ยังนับถือนางเพ็ญตามความเชื่อของแต่ละบุคคล

ภาพประกอบที่ 5 ศาลนางเพ็ญซึ่งตั้งอยู่ใกล้กับพระธาตุนางเพ็ญ ภายในวัดเกาะแก้ว

แม้ว่านิทานพื้นบ้านเรื่อง “นางเพ็ญ” จะอธิบายที่มาของพระธาตุนางเพ็ญ แต่คงเป็นไปได้ยากที่พระธาตุดองค์นี้จะมีร่างของนางเพ็ญอยู่ด้านในตามนิทาน หากแต่พระธาตุดองค์นี้น่าจะมีความเกี่ยวข้องกับคติความเชื่อทางพระพุทธศาสนา โดยอาจเป็นอุเทสิกเจดีย์หรือเจดีย์ที่บรรจุอัฐิของพระเถระรูปสำคัญของวัดนี้ได้ เนื่องจากพระธาตุนางเพ็ญตั้งอยู่ติดกับโบสถ์วัดเกาะแก้ว ซึ่งสร้างทับซากฐานโบสถ์เก่าก่อด้วยอิฐ ชื่อพระธาตุนางเพ็ญก็น่าจะสัมพันธ์กับชื่อเมืองเพ็ง โดยอาจจะถูกเรียกว่า “พระธาตุเมืองเพ็ง” มาก่อนที่จะเพี้ยนเป็นชื่อพระธาตุนางเพ็ญในสมัยหลัง

ส่วนเรื่องเล่าในนิทานและพิธีกรรมจุดบั้งไฟบวงสรวงเป็นเพียงการแสดงความเคารพนับถือพระธาตุในฐานะเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้ช่วยดลบันดาลให้สมปรารถนาตามที่ต้องการ และเป็นความเชื่อร่วมกันของคนท้องถิ่นเพื่อเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ (สิทธิศักดิ์ จำปาแดง และคณะ, 2564: 1853-1854) ซึ่งน่าจะเกิดขึ้นในช่วงหลัง พร้อมกับการอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในบริเวณนี้ของคนกลุ่มปัจจุบัน

รูปแบบทางศิลปกรรมของพระธาตุนางเพ็ญ

รูปแบบทางศิลปกรรมของพระธาตุนางเพ็ญ จัดได้ว่าเป็นเจดีย์ทรงปราสาทยอดในผังย่อมุมไม้สิบสองตามอย่างศิลปะลาว ซึ่งบ่งชี้ถึงความเป็นศิลปะล้านช้างอย่างแท้จริง เริ่มจากส่วนฐานก่อเป็นชุกชุกรฐานบัวเข่าพรมแบบขาสิงห์ลดรูป โดยมีการเน้นส่วนบัว

เข่าพรมให้มีขนาดใหญ่เป็นพิเศษกว่าส่วนอื่นๆ ลักษณะเช่นนี้ก็ปรากฏพบในเจดีย์ในศิลปะล้านช้างองค์อื่นๆที่มีการเน้นส่วนบัวเข่าพรมเช่นกัน เช่น พระธาตุหลวง เมืองเวียงจันทน์ เป็นต้น

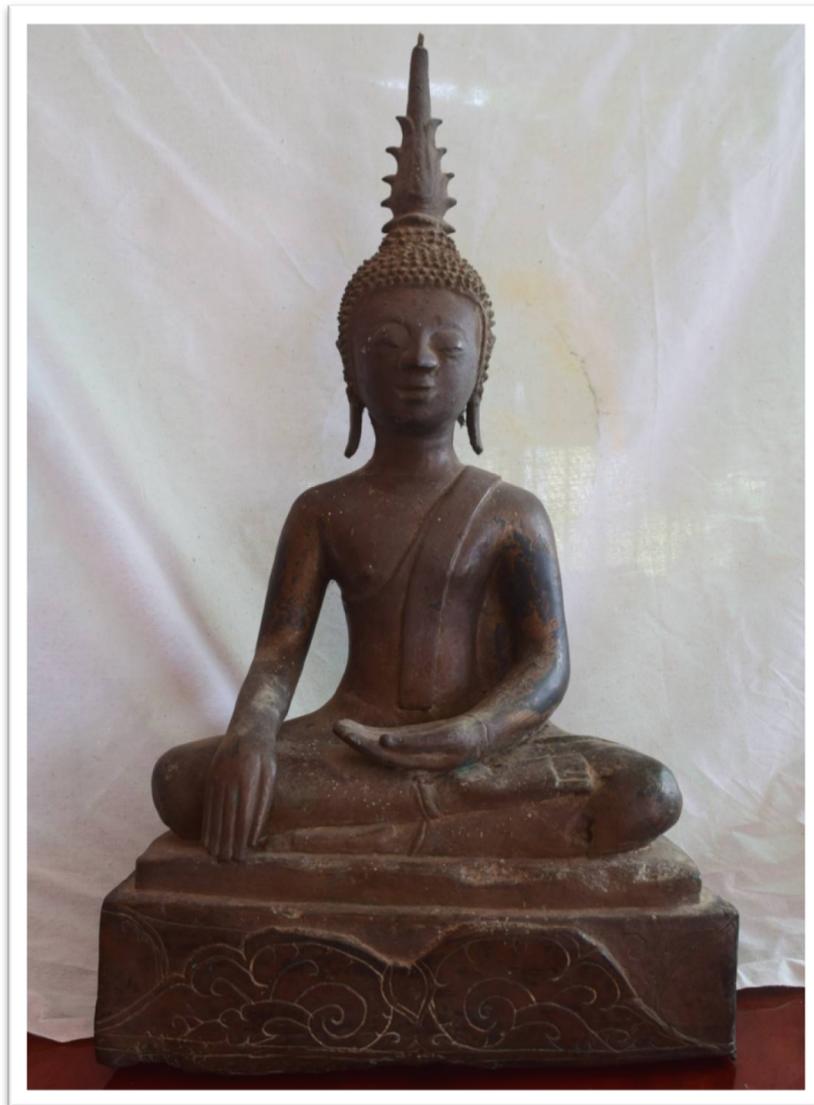
ภาพประกอบที่ 6 รูปแบบทางศิลปกรรมพระธาตุนางเพ็ญ วัดเกาะแก้ว

ถัดขึ้นมาจึงเป็นส่วนเรือนธาตุในผังย่อมุมไม้สิบสองเช่นกัน ที่มีการก่อแต่เพียงเสาซุ้มจรณะเท่านั้น โดยไม่มีส่วนซุ้มจริง ลักษณะเช่นนี้สะท้อนถึงการย่อเอาระบบของซุ้มเรือนธาตุมาอย่างไม่ครบถ้วนนัก แต่ก็ยังสามารถสะท้อนถึงลักษณะของส่วนเรือนธาตุเจดีย์ทรงปราสาทยอดได้อยู่ อีกทางหนึ่ง ลักษณะเช่นนี้อาจจะสะท้อนถึงค่าอายุของเจดีย์ที่ใหม่กว่าเจดีย์รุ่นเก่าในศิลปะลพบุรีซึ่งไม่สัมพันธ์กับซุ้มจรณะอย่างมีซุ้มจริง ดังปรากฏพบได้ในเจดีย์ทรงปราสาทหลายองค์ในเขตเมืองเวียงคุกและเมืองเวียงจันทน์ ซึ่งมีอายุราวช่วงพุทธศตวรรษที่ 22 - 23 ที่มักจะมีการก่อซุ้มอย่างสมบูรณ์เสมอ (ประภัสสร ชูวิเชียร, 2561: 33 - 61)

ถัดขึ้นไปจากส่วนเรือนธาตุ จึงเป็นส่วนยอดซึ่งก่อเป็นบัวเหลี่ยมในผังย่อมุมไม้สิบสอง เช่นเดียวกันกับส่วนอื่น ๆ ที่กล่าวมา โดยส่วนยอดบัวเหลี่ยมนี้อยู่ในลักษณะที่คอดบน ผายล่าง หลังจากนั้นจึงก่อเป็นชั้นกลีบบัวคั่นซ้อนด้วยปลียอดทรงบัวเหลี่ยมขึ้นไปจนถึงส่วนที่ประดับฉัตร โดยทั้งหมดอยู่ในผังที่มีการปรับเหลี่ยมจากย่อมุมไม้สิบสองกลายเป็นผังสี่เหลี่ยมทั่วไปแล้วจากลักษณะของการย่อซุ้มเรือนธาตุดังที่กล่าวไปแล้ว และลักษณะทางศิลปกรรมอื่น ๆ จึงอาจทำให้เชื่อได้ว่าพระธาตุนางเพ็ญ คงมีอายุอยู่ในช่วง

หลังกว่าพุทธศตวรรษที่ 22-23 คืออยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 24-25 ซึ่งสอดคล้องกับข้อมูลจากเรื่องเล่านิทานพื้นบ้านที่สะท้อนให้เห็นว่าพระธาตุนางเพ็ญสร้างขึ้นในช่วงที่ผู้คนในบริเวณอำเภอเพ็ญมีความสัมพันธ์กับชุมชนใหญ่อื่น ๆ ในพื้นที่ใกล้เคียง เช่น เมืองหนองคาย เมืองหนองหาน (อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี) และเมืองกมฺุทธาสัย (อำเภอเมืองหนองบัวลำภู จังหวัดหนองบัวลำภู) เป็นต้น ซึ่งบริบททางประวัติศาสตร์ของชุมชนที่ปรากฏในนิทานดังกล่าวน่าจะสัมพันธ์กับความเป็นเมืองที่เกิดขึ้นใหม่หลังศึกเจ้าอนุวงศ์ หรือราวช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 24 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 25 (ธีระวัฒน์ แสนคำ, 2565: 55)

นอกจากนี้ ภายในวัดเกาะแก้วยังมีพระพุทธรูปสำริด ปางมารวิชัย ศิลปะลพบุรี ผีมือช่างพื้นบ้าน ขนาดหน้าตักกว้าง 30 เซนติเมตร ชาวบ้านเรียกว่า “หลวงพ่อดำ” (พระครูรัตนทีปาณารักษ์, สัมภาษณ์ : 12 สิงหาคม 2565) พระพุทธรูปองค์นี้คล้ายคลึงกับกลุ่มพระพุทธรูปสำริดที่พบในเขตแอ่งสกลนคร ซึ่งกำหนดอายุราวพุทธศตวรรษที่ 24 - 25 จึงมีความเป็นไปได้ว่า พระธาตุนางเพ็ญกับพระพุทธรูปหลวงพ่อดำน่าจะสร้างขึ้นในช่วงเวลาใกล้เคียงกัน คือ ราวพุทธศตวรรษที่ 24-25

ภาพประกอบที่ 7 พระพุทธรูปหลวงพ่อดำ วัดเกาะแก้ว

บทส่งท้าย

จากข้อมูลต่าง ๆ ที่สามารถสืบค้นได้ ทำให้ทราบว่าเมืองเพ็ญเป็นชุมชนโบราณที่อยู่ในลุ่มน้ำเพ็ญทองที่อำเภอเพ็ญ จังหวัดอุดรธานี สันนิษฐานว่าเมืองเพ็ญเป็นเมืองขนาดเล็กในวัฒนธรรมล้านช้าง มีศูนย์กลางของชุมชนเมืองอยู่บริเวณบ้านเพ็ญและวัดเกาะแก้ว ซึ่งเป็นที่ประดิษฐานพระธาตุนางเพ็ญ ปุชนียสถานสำคัญของเมือง เมืองนี้ก่อรูปเมืองในราวพุทธศตวรรษที่ 22 - 23 และถูกทิ้งร้างจากผลกระทบของสงครามระหว่างสยามกับเวียงจันทน์เมื่อ พ.ศ. 2369 -

2371 ชื่อเมืองเพ็ญน่าจะเพี้ยนกลายเป็นเมืองเพ็ญในภายหลัง แต่ยังคงความหมายเดิม เพราะคำว่า “เพ็ญ” และ “เพ็ญ” มีความหมายว่า เต็ม เหมือนกัน ส่วนพระธาตุนางเพ็ญเป็นเจดีย์ทรงปราสาทยอดในผังย่อมุมไม้สิบสองตามอย่างศิลปะลาวไม่ปรากฏข้อมูลประวัติการสร้างที่แน่ชัด กำหนดอายุราวพุทธศตวรรษที่ 24 - 25 ชาวบ้านเชื่อว่าพระธาตุนางเพ็ญเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ของเมืองเพ็ญ โดยมีนิทานพื้นบ้าน

เรื่องนางเพ็ญเป็นมุขปาฐะที่อธิบายความเป็นมาของเมืองเพ็ญและพระธาตุนางเพ็ญ

แต่อย่างไรก็ดี เนื่องจากความขาดแคลนของเอกสารหลักฐานประวัติศาสตร์ ข้อมูลการขุดค้นทางด้านโบราณคดีและความชัดเจนทางด้านศิลปกรรม ผลการวิเคราะห์ศึกษาของผู้เขียนที่ปรากฏในบทความนี้ จึงยังไม่ใช่เป็นข้อยุติทางวิชาการ และจำเป็นที่จะต้องศึกษาค้นคว้ากันต่อไป ตามวิธีวิจัยทางประวัติศาสตร์ ประวัติศาสตร์ศิลปะ และโบราณคดีต่อไป

ปัจจุบัน บริเวณพระธาตุนางเพ็ญได้รับการดูแลรักษาเป็นอย่างดีจากทางวัดเกาะแก้วและชาวบ้านเพ็ญ นอกจากนี้ พระธาตุนางเพ็ญยังถือเป็นโบราณ

สถานที่ที่มีความสำคัญในฐานะมรดกทางศิลปวัฒนธรรมและพระพุทธศาสนาในท้องถิ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเป็น “มรดกแห่งศรัทธา” การให้ความเคารพศรัทธาในฐานะเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในชุมชน หากได้รับการศึกษารวบรวมองค์ความรู้หรือข้อมูลที่เกิดขึ้นจากการศึกษาประวัติศาสตร์ พุทธศิลป์และวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้อง เพื่อต่อยอดขยายผลการศึกษาและบูรณาการ เช่น การจัดทำข้อมูลหรือคู่มือการท่องเที่ยวเชิงศาสนา ฐานข้อมูลออนไลน์ หรือสื่อสารสนเทศอื่นๆ อันเป็นการแปลงองค์ความรู้เหล่านั้นมาเป็น “ทุนทางวัฒนธรรม” ก็จะส่งผลให้เกิดการพัฒนาท้องถิ่นให้มั่นคงและยั่งยืนต่อไป

เอกสารอ้างอิง

เกศณี นระมาตย์. (2556). พระธาตุนางเพ็ญ. สืบค้น

เมื่อวันที่ 15 สิงหาคม 2565,

สืบค้นจาก

http://phencity.go.th/view_detail.php?boxID=1115&id=33144.

คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมาย

เหล่าฯ. (2544). วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์เอกลักษณ์ และภูมิปัญญาจังหวัดอุดรธานี. กรุงเทพฯ : ศุภสภาลาดพร้าว.

จดหมายเหตุ รัชกาลที่ 3 เล่ม 3. (2530). กรุงเทพฯ : สหประชาพานิชย์.

ธีระวัฒน์ แสนคำ. (2565). พระธาตุโบราณ โลกุตระสถานแห่งอุดรธานี. กรุงเทพฯ : สภาภาษาชาติไทย.

บังอร ปิยะพันธุ์. (2541). ลาวในกรุงรัตนโกสินทร์.

กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.

ประภัสสร ชูวิเชียร. (2561). ศิลปะล้านช้างที่เมืองโบราณเวียงคุกจังหวัดหนองคาย. กรุงเทพฯ : คณะโบราณคดีมหาวิทยาลัยศิลปากร.

โยชิยุกิ มาซุฮารุ. (2546). ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของราชอาณาจักรลาวล้านช้าง สมัยคริสต์ศตวรรษที่ 14 – 17 จาก “รัฐการค้าภายในภาคพื้นทวีป” ไปสู่ “รัฐกึ่งเมืองท่า”. กรุงเทพฯ : มติชน.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2556). พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๕๔ เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 7 รอบ 5 ธันวาคม 2554.

กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน.

- สิทธิศักดิ์ จำปาแดง และคณะ. (2564). “พระธาตุ
ศิลปะล้านช้าง: ความเกี่ยวข้องกับวรรณกรรม
ความเชื่อและศิลปกรรมท้องถิ่นอีสาน”. ใน
วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร. 9(5) :
1840–1856.
- สำนักศิลปากรที่ 9 ขอนแก่น. (2556). รายงาน
โครงการขุดค้นขุดแต่งโบราณสถานธาตุ
บ้านนาหว้า วัดพระธาตุบ้านนาหว้า หมู่ 6
ตำบลนาบัว อำเภอเพ็ญ จังหวัดอุดรธานี.
ขอนแก่น : กลุ่มโบราณคดี สำนักศิลปากรที่ 9
ขอนแก่น.
- เอนก นาวิกมูล และธงชัย ลิขิตพรสวรรค์
(บรรณาธิการ). (2565). สมุดภาพอุดรธานี.
นนทบุรี : พิมพ์ดี.